

İDRİS İMÂDÜDDİN

(إدریس عمادالدین)

İdrîs b. el-Hasen b. Abdillâh el-Kureşî
(ö. 872/1468)Tayyibî-İsmâilî dâisi
ve tarihçi.

794 (1392) yılında Yemen'de, Harâz dağlarının zirvesindeki İsmâîlîler'e ait Şîbâm Kalesi'nde doğdu. Burada İsmâilî kültür çevresi içinde yetişti. 832'de (1429) amcası Ali b. Abdullah'a halef olarak on dokuzuncu "dâi-i mutlak" unvanını aldı ve vefatına kadar kırk yıl süreyle Yemen Tayyibî-İsmâîlîler'in liderliğini yaptı. Gâib imam Tayyib b. Âmir-Biahkâmillâh adına hareket ettiği inanan ve cemaat üzerinde en yüksek otoriteyi temsil eden dâi-i mutlak sıfatı ile Yemen'de büyük bir mücadele yürüten İdrîs İmâdüddin, Resûlî Hükümdarı Zâhir'in de yardımıyla Zeydîler'in hâkim olduğu pek çok kaleyi zaptetti. 858'de (1454) Resûlîler'in elinde bulunan Aden ve Zebîd'i işgal ederek Güney Yemen'in hâkimi olan Tâhirîler'den Ali ve Âmir'in dostluklarını kazanan İdrîs, bu bölgelerde ele geçirdiği yerleri muhafaza etmeyi başardı. Bunun dışında Hindistan'a yöneldi. Hindistan'da Tayyibî-İsmâîliyye'nin gelişmesi için propaganda merkezleri kurdu. Mezhep, özellikle Gucerât'ta onun faaliyetleri sonucunda büyük bir gelişme gösterdi. İdrîs, 19 Zilkade 872'de (10 Haziran 1468) merkez edindiği Şîbâm'da vefat etti. Onun ölümünden sonra dâi-i mutlak makamına sırası ile oğulları Hasan ve Hüseyin ile torunları Ali ve Muhammed geçti.

Eserleri. 1. *Uyûnû'l-ahbâr ve fûnû-nû'l-âşâr*. Resûl-i Ekrem'in sıretiyle Hz. Ali'den itibaren İsmâîliyye imamlarının biyografilerini, İsmâîliyye davetinin başlangıcından Tayyibî-İsmâîlîler'in yirmi birinci imam kabul ettikleri Ebû'l-Kâsım et-Tayyib'in gaybeti ve Müsta'fîler'in Yemen'de ortaya çıkışına kadar olan dönemini anlatan yedi ciltlik bir eserdir. Eserin cilt sayısı İsmâîlîler'ce mukaddes kabul edilen yedi rakamı arasındaki paralellik dikkati çekmektedir. Büyük bir kısmı günümüze kadar gelemeyen erken Fâtımî devri müelliflerinin eserlerinden nakiller ihtiva eden *Uyûnû'l-ahbâr*, İsmâilî daveti ve Fâtımî Devleti tarihi hakkında önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Eserin IV, V ve VI. ciltleri Mustafa Gâlib tarafından yayımlanmış (Beyrut 1973-1978), V. ile VI. cildin bir kısmı Mustafa Gâlib'in neşrini eleştiren Mu-

hammed el-Ya'lâvî tarafından *Târîhu'l-hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn bi'l-Mağrib* adıyla tekrar neşredilmiştir (Beyrut 1985). Ferhât ed-Deşrâvî de V. ciltten seçtiği bölümleri *Târîhu'd-devleti'l-Fâtımiyye bi'l-Mağrib* adı altında yayımlamıştır (Tunus 1979). 2. *Zehrû'l-me'ânî*. Allah'ın varlığı, birliği, isimleri, sıfatların nefyi, yaratma, levh, heyûlâ, sûret, maden, nebat ve canlılar, Hz. Âdem'den itibaren peygamberlerin ve özellikle Resûl-i Ekrem'in makamı, onun vasîsi ve halfesi olarak Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin, imâmetin Hüseyin nesline aidiyeti, imam ve imâmet kavramı gibi konuları ele alan eser İsmâîliyye kelâm ve felsefesinin en önemli kaynaklarından. Eserin başlıca kaynakları İhvân-ı Safâ risâleleriyle Ebû Hâtim er-Râzî, Ahmed b. Hamdân, Ebû Ya'kûb es-Sicistânî, Hamîdüddin el-Kirmânî ve Yemenli dâiler İbrâhim b. Hüseyin Hâmîdî ile Ali b. Muhammed el-Velîd gibi bâtinî-İsmâilî kelâmcıların kitaplarıdır. Kitabın on yedinci bölümünün bir kısmının metni ve İngilizce tercümesi Wiladimir Ivanow (*The Rise of Fatimids*, s. 47-80 [metin], s. 232-274 [tercümesi]), tamamı ise Mustafa Gâlib (Beyrut 1991) tarafından neşredilmiştir. 3. *Nüzhetü'l-efkâr fi men kâme bi'l-Yemen mine'l-mülûki'l-kibâr ve'd-du'âtî'l-aşyâr*. Yemen'in, Suleyhîler'in yıkıldığı 492'den (1099) 853 (1449) yılına kadarki dönemini anlatan eser, Yemen İsmâilî davetine dair en önemli kaynak olarak kabul edilir (*Târîhu'l-hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, neşredenin girişi, s. 16). Hindistan'daki Tayyibî davetine dair bilgilere de yer verilen eserin bir nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (AY, nr. 3521). 4. *Ravzatü'l-ahbâr fi havâdisi'l-Yemeni'l-kibâr*. Bir önceki eserin devamı mahiyetinde olup 853-870 (1449-1465) yılları arasındaki olayları ihtiva etmektedir. 5. *Dîvânü Seyyidinâ İdrîs b. el-Hasan*. Hz. Peygamber ile Hz. Ali ve diğer İsmâilî imamlar, babası, amcazadesi Esedüddin ve çağdaş dâiler için yazdığı methiyelerden meydana gelir.

Müellifin diğer eserleri de şunlardır: *Ziyâ'ü'l-beşâ'ir ve zübdetü's-serâ'ir*, *Risâletü izâhi'l-îlâm fi kemâli 'idde-ti's-şıyâm*, *Risâletü müdhıqati'l-büh-tân ve müdhıqati'l-hak fi şavmi şehri ramazân*, *er-Risâletü'l-mevsûme bi-mû-dıhıqati't-telbîs ve dâhidati't-tedlîs fi'r-reddi 'alâ ba'zî'l-mu'a'tılîn*, *Risâletü 'aşmeti nüfûsi'l-mühtedîn*, *Risâletü'l-beyân limâ vecebe fi te'vîli şehri recib*, *Risâletü hidâyeti't-tâlibin ve ikâ-*

meti'l-hücceti ve izâhi'l-hakki'l-mübîn fi cevâbi'l-mârikin min ehli'l-Hind, *Risâletü ziyâ'i'l-ebşâr ve cilâ'i'l-efkâr*, *Te'vîlü emşâli'l-Kur'ân* (bu eserlerin bulunduğu kütüphaneler ve muhtevaları hakkında bk. Poonawala, *Biobibliography*, s. 169-175).

BİBLİYOGRAFYA :

İdrîs İmâdüddin, *Uyûnû'l-ahbâr* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1975, neşredenin girişi, IV, 5-19; a.mlf., a.e.: *Târîhu'l-hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn bi'l-Mağrib: el-Kısmü'l-hâş min kitâbi 'Uyûnû'l-ahbâr* (nşr. Muhammed el-Ya'lavî), Beyrut 1985, neşredenin girişi, s. 5-19; a.mlf., *Târîhu'd-devleti'l-Fâtımiyye bi'l-Mağrib* (nşr. Ferhat ed-Deşrâvî), Tunus 1979, neşredenin girişi, s. 5-17; a.mlf., *Zehrû'l-me'ânî* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1991, neşredenin girişi, s. 5-9; İsmâil b. Abdürresûl el-Üceynî, *Fehresetü'l-kütüb ve'r-resâ'il* (nşr. Ali Nakî Münzevî), Tahran 1344 hş./1966, s. 34, 44, 73-77, 85, 97, 103, 116, 150-151, 239-242, 275-277; W. Ivanow, *A Guide to Ismaili Literature*, London 1933, s. 62-65; a.mlf., *Ismaili Literature*, Tahran 1963, s. 77-82; a.mlf., *Ismaili Tradition Concerning the Rise of the Fatimids*, Calcutta 1942, s. 47-80, 232-274; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 199; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, II, 216; Eyren Fuâd Seyyid, *Meşâdirü târihi'l-Yemen fi'l-âşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 180-183; I. K. Poonawala, *Biobibliography of Ismâ'ili Literature* (ed. T. Joseph), California 1977, s. 169-175; a.mlf., "İdrîs b. el-Hasan", *EP² Suppl.* (İng.), s. 407; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-mahtûâtî'l-Arabiyye*, Beyrut 1400/1980, II, 247; F. Daftary, *The Ismâ'ilis: Their History and Doctrines*, Cambridge 1990, s. 92, 227, 258-259, 290-291, 306; Mes'ûd Habîbî Mezâhirî, "İdrîs b. Hasan", *DMBİ*, VII, 339-341.

 OSMAN ÇETİN

İDRİS-i MUHTEFÎ

(إدریس مختفی)

(ö. 1024/1615)

Melâmî-Hamzavî kutbu.

Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Tırhala'da doğdu. Kaynaklarda doğum tarihi hakkında bir kayıt bulunmamaktadır; ancak seksen üç yaşında öldüğü bilindiğine göre (Sarı Abdullah Efendi, s. 260) 941 (1534) yılında doğmuş olmalıdır. Nev'îzâde Atâî adını Ali İdris olarak kaydeder. Fakir bir ailenin çocuğu olduğundan Vezîriâzam Rüstem Paşa'nın terzisi olan amcası onu himayesine alarak terzilik mesleğini öğretti. 955'te (1548) Nahcivan seferine giderken, Ankara civarındaki Kutluhan köyünde ikamet eden Bayramî-Melâmî kutbu Hüsâmeddin Ankaravî'yi ziyaret ettikleri sırada müridliğe kabul edildi. Hüsâmeddin Ankaravî, terzilik mesleğinden dolayı İdrîs peygamber-